

Finale, quasi una fantasia Tizian halálának 400. évfordulójára

Húsz évvel ezelőtt írtam utoljára Tizianról. Írásom első mondatában furcsa sajtóhiba folytán a „festő“ szó helyett a „költő“ szó jelent meg. Régóta mondják, hogy az idő — az objektív vagy a szubjektív — mindent a helyére tesz, de nem hittem, hogy azt, ami valamikor annyira bosszantott, így hozza helyre. Most, fehérebb hajjal és több-Tiziant-látott szemmel belátom, hogy a „szedőszekrény ördöge“ annak idején igazat hazudott. *Ma* vallom, hogy Tizian éppen annyira költő, mint amennyire festő. És ha a Korunk következő számában is *véletlenül* mást szednek ki, és festő helyett zenészt hozna a szöveg, azt fogom mondani: így is jól van.

„Senkinek sem igazán szívügye Tizian — írta a preraffaelita Ruskin száz évvel ezelőtt —, de a neve körül egy különös, rejtett áramlat morajlik örökké-tartóan. Ez minden nagy ember mélységes elismerését fejezi ki, hogy Tizian nagyobb, mint ők.“

Nevére nemigen hivatkoznak, a művészet piacán ágáló, egyre kérésztűbb harci képződmények közül egyik sem igyekezett zászlaját vele nemesíteni. A ma már százéves impresszionisták talán tehettek volna, több-kevesebb joggal.

Nem dúl harc Tizian körül, nincs divatban. Egyszerűen *van*. Van, mint a legnagyobb, a nélkülözhetetlen értékek, tömjénezésen és fűmígáláson túl és fölött.

Utolérte őt is olyan kétes dicsőség, mint Leonardót vagy Brancusi-t. Ha az *Utolsó vacsorát* cinkpléhbe nyomták domborműnek, hogy jusson belőle minden házba, ha a *Végtelen oszlopot* arasznyi fába nyomorították, hogy elférjen a népművészeti boltok kirakatában, nos az ő gyümölcstálat magasba emelő *Laviniaját* is meg lehet találni jobb polgári otthonokban mint státusszimbólum „goblein“-t, amit talán maga a házikisasszony stikkelt.

Képei mint a múzeumok fő kincsei ismeretesekek; egyesek közismertek; de ismertek-e? A nagy kompozíciók, az „epika“, például az *Assunta*, *A Pesaro család Madonnája*, a *Károly császár a mühlbergi csatában*, vagy másrészt az *Urbinoi Vénusz*, szépségének kétségtelen tudatában, vagy a *Vénusz az orgonistával* ma kiélezettnek tűnő kompozíciójával mindenki számára mond valamit (annak is, aki csak reprodukciókból ismeri).

Miért, miért nem: tovább és mélyebbre egyre kevesebben mennek. Delacroix is megmondta: Tiziant öregedve kezdi megérteni az ember. És bár viszonylag kevesen kedvelik a szonátákat és a szonetteket, mégis viszonylag sokan állnak meghatottan a mester színes költeményei és muzsikáló festményei előtt.

Hanyatlásának küszöbén egy nagy kor összegezte magát a tiziani Műben. Ahogyan — bár nőnek az árnyékok — a nap sugarai lágyak, simogatók és aranyosak, mikor alkonyra fordul, úgy csillog még és édes az élet a megingott hatalmú Velencében és Tizian képein. Még fénylik az arany, sziporkáznak a drágakövek, csillog a selyembrokát, pompáznak a csodálatos testek, és mégis, mintha egy concerto grosso melankolikus utolsó tételét hallanánk.

Minden motívumnak hangot adott a Mester. Ecsetjével végigment a Mitológia és az Evangélium történeteiben, a Passión és a szenvedéseken, festett szemtől szembe császárt és pápát, bíborost és tojásoskofát, Szent Szüzet és kurtizánt, egyforma hűséggel a modell és önmaga iránt. Megfesti hegyvidéki szülőföldjének pásztorait, hosszú pályájának elején és végén. És ki tudja, milyen fiatalkori kínok-szenvedések nyomán, a csábító szépségű *Salome* tálcájára Keresztelő Szent János levágott fejének helyébe a magáét festi, majd késő öregkorában Európa és az Egyház fejedelmeinek portréi után megfesti a sajátját is. Spontán benyomás hatására készültek tűnik, de reprezentáció íze is van. Tekintélyes agasgyán, erős, határozott arccal, lovagi lánccal a nyakában, magas csücsről néz vissza pályájára. Fejedelem ő is, a hivatottak és választottak, a művészek fejedelme, akinek egy császár emelte fel az ecsetjét, ha hihetünk a legendának. Márpedig adjunk hitelt annak, ami helyes és méltányos.

Hogyan jutott Tizian ezekre a magaslatokra? A hatalmasoknak címzett levelei a mai olvasó számára kunyerálóknak, hajbókolóknak, megalázódóknak tűnnek. A róluk készített arcképek azonban nem

Nemhiába írta Ridolfi 1640 körül: „Tizian azt szokta volt mondani, hogy [...] a nyomás alatt készült piktúra [...] csak formátlansághoz vezethet. [...]”

Az V. Károly császárról 1548-ban készült portré a méltóság és hatalom különösebb külső jelei nélkül, a testi megtörtséget nem leplezve, pusztán a rá háruló szerepet méltósággal viselő embert mutatja.

A III. (Farnese) Pál pápáról már-már pamflet ízű családi kép készült. A megtört testű aggastyán (tíz évvel volt idősebb Tiziannál a kép festésekor) két unokaöccse társaságában mintha a sunyiság és a ravaszság között ülne. Amit a képmás kifejez, a szívósság és bizalmatlanság, itt valóban helyénvaló. Megdöbentő, leleplező erejű kép. Művészi értéke ellenére is csodálni való, hogy a Farnese család évszázadokon át milyen becsben tartotta.

Violante is hatalmasság lehetett a maga nemében. Bár „csak” egy szép lány volt, mondakörben él évszázadok óta. Gyönyörű, virágzó test, selymes haj — és a kellemesnél élesebb tekintet —; nem csoda, hogy „La bella Gatta”-nak hívták. A „szép macska” Tiziantól is mindent megkapott, ami járt neki.

És a nem-hatalmasságok, az ismeretlen vagy szinte ismeretlen férfiak, akikről talán a világ legszebb portréi készültek. A *Kesztyűs férfi* és a *Fiatal angol*, az elegancia, egyszerűség és nemesség arcban, tartásban és piktúrában; a legkevésbé feltűnő és legmagasabb rendű eszközök felhasználása! Mindkét kép háttérből alig válik ki a ruha sötét színe; az arcnak csak a kezek válaszolnak zenei ellenpontként. A kezek, amelyek oly fontosak Tizian más képein is, hogy a kezek galériáját lehetne összeállítani belőlük. A koncert orgonáját megszólaltató kezek, Az *adógaras Jézusának* fehér, tisztavonalú keze meg a Farizeus sötét színű, gonosz görcsbe görbülő, kísértő pénzt tartó karma, *Ferrarai Alfonz* herceg lágy, gyűrűs, de ágyúcsövön pihenő kezéig.

Az arckok, a kezek, a tájak, az egek! Nehéz Tiziant egységbe fogalmazni, hiszen a részletek is monográfiákba kívánkoznak, külön műfajként.

Álomszerű tájakat látni a képek háttérben; ilyeneket csak kívánni lehet, vágyódni, sóvárogni utánuk, és az éjszaka sötétjében, hunyt szemmel elérni őket. De ezek a tájak megjelennek reális vázlatokban is, gondos rajzokban, amelyeket szülőföldjén, a piavei hegyek között és fogadott hazájában, Velencében készített. És miután valóban látta és lerajzolta, megérintette őket mágikus esetjével, ezzel a velencei gyöngyházlagúnak, a tenger és az ég irizáló színeibe mártott varázspálcával, áttemelte ezeket a tájakat és egeket, tornyokat és felhőket a beteljesült álmok világába.

Boldogság, harmónia és súlytalan lebegés, amit ezek a képrészletek nyújtanak. Végső fokon: a zene szublimált élményét.

A zene hatalmát érezhette Tizian fiatal korában, mikor Giorgione kíséretében zenélt, mikor A koncertet festette, mikor kép kép után születik keze alatt, zenélő emberekkel, vagy legalább hangszerekkel, egészen addig, amíg Paolo Veronese A kánai menyegző tizméteres vásznának közepébe odafesti az agg Tiziant, hogy csellózzon Jézus Krisztus előtt.

Valamiféle emelkedettség van szinte minden művében, anélkül, hogy törekedne erre a hatásra. Egyáltalán nem törekszik semmiféle hatásra, nem akar semmit szuggerálni. Egyszerűen van, a kép mondanivalóját nem magán, hanem magában hordja, önmaga a mondanivalója, így válik valamilyen titkos módon anyagtalanná, és közeledik — aszimptotikusan — a költészethez, és még feljebb: a zenéhez. Mint a nyolcvanéves Monet *Nymphéáiban*, a kilencvenéves Michelangelo *Pietájában*, a százéves Tizian munkáin művészetének anyaga immateriálissá lesz: a piktúra zenévé szublimálódik.

Testi halála után egy évszázaddal Európában a zene átveszi a piktúra uralkodó helyét.

Négyszáz évvel ezelőtt, 1576. augusztus 27-én hunyta le szemét a festő, aki a szívének kedves képeit „poesie”-nak nevezte. Századik életéve küszöbén még mindig festette — és gazdagította — Velence és a világ szépségét.

Ahogy Michelangelo *Pietát* készített jövődő sírjára, Tizian is ezt tette. Ahogy Michelangelo, ő sem tudta befejezni. Ahogy a befejezetlen szobron, a félbehagyott képen is más dolgozott tovább, a Tizianén egy mesteréhez méltó, alázatos szívű művész, nemes munkát végezve. Ahogy az, úgy ez sem került alkotója sírjára, annak vágya szerint.

A velencei Frari templomban óriási emlékmű pompázik Tizian csontjai fölött, márvány nemtőkkel és egyebekkel, amik azt hirdetik, hogy Tiziant, a festőt a császár lovaggá és gróffá emelte.

Nem messze innen egy oltár előtt Monteverdi pihen.